

Antanas Urbonas

Projektų vadovas, 28 m.

Gegužės 30 d., trečiadienis

Praėjo dvi paros nuo „Misija Sibiras‘18” bandomojo žygio. Pernai manęs neatrinko, dalyvius paskelbė trečią dieną po žygio. Su nekantrumu laukiau šių metų ekspedicijos dalyvių sąrašo, galvojau, kad jeigu ir atrinks, tai perskambins patikrinti, ar tikrai galiu tomis dienomis vykti, ar tikrai galioja pasas.

Visą dieną telefonas tylėjo ir skambučiais iš nežinomų numerių net nekvepėjo. Vakarop važiauvau iš Alytaus į Vilnių ir telefonu kalbėjau su draugu, jam pasakojau, kad turbūt manęs vėl neatrinko. Guodžiausi, kad alternatyva neatrinkus nėra baisiai bloga – atostogos Ispanijoje. Vos tik baigėm pokalbį, paskambino mergina iš nežinomo numerio. Tai buvo Raminta iš Labdaros ir paramos fondo „Jauniems“, kuris organizuoja projektą „Misija Sibiras“. Apsidžiaugiau beprotiškai, visą kelią nuo Aukštadvario iki Trakų buvau euforijoje! Patekti į ekspediciją svajojau dar 2016 m. būdamas Australijoje, projektu žavėjausi ir apie jį žinojau nuo 2012 metų.

Tik vėliau atėjo suvokimas, kad mano situacija stipriai pasikeitė. Eidamas į bandomuosius žygius žinojau, kad net jei nepasiseks ir kažko neįgyvendinsiu, manęs niekas už tai neteis. Ypač, jei parodysiu pastangas. Tačiau dabar atmintyje iškilo visi tie motyvuoti bandomojo žygio dalyviai, kurie taip pat stipriai norėjo į ekspediciją, kaip kad ir aš norėjau. Prisiminiau sutiktus tremtinius, politinius kalinius ir supratau, kad šiuo atveju turi būti maksimalus susikaupimas ir visiškai atiduotos jėgos, nes visuomenės dėmesys bus nukreiptas į mūsų komandą. Pasibaigus sveikinimams nusiteikiau kibti į rimtus pasiruošimo darbus.

Birželio 29 d.

Tvarkausi bute ir gaunu žinutę iš bičiulio – „Tai nevarysit į Sibirą?“. Persmelkia bloga nuojauta, atsidarau susirašinėjimą su ekspedicijos dalyviais ir ten matau naujieną, kad mums neišdavė vizų.

Galvoju, kad rasim planą B. Jau tada mintyse sukosi Kazachstanas. Pasirodo – ne veltui. Šiek tiek nustebina, kaip ramiai į naujieną sureaguoju pats ir komanda. Suprantu, kad šita grupė žmonių sunkumams lengvai nepasiduos.

Liepos 18 d., trečiadienis. Diena prieš ekspediciją.

Apsimiegojęs atvykstu į „Misija Sibiras“ susitikimą su šalies vadove Prezidentūroje. Stiprūs ir sėkmės linkintys Prezidentės žodžiai, bei gyvi, energijos kupini kolegos greit miegus išvaiko. Pamažu atkeliauja jausmas, kad tai jau iš tikrųjų vyksta, kad pradėdame kurti savo ekspedicijos istoriją ir pamažu judame link kulminacijos. Įsigyjame paskutinius trūkstantus medikamentus, kitas priemones ir susitinkame su politinio kalinio, Lietuvos Steigiamojo Seimo nario Klemenso Vaitekūno sūnumi Ferdinandu. Jam 86 m., tačiau šis mokslų daktaras, buvęs Vilniaus Universiteto fizikos fakulteto dėstytojas, dekanas yra vis dar šviesaus proto. Išgirstame istoriją apie SSRS lagerių dabartinio Kazachstano teritorijoje baisumus, apie 1990 m. vykusią lietuvių ekspediciją į lagerių vietas atminti jose.

Esame pilnai pasiruošę ekspedicijai ir einu miegoti beveik visiškai ramus. Gal iš poilsio trūkumo, gal dėl to, kad žinau, jog iki ekspedicijos pradžios liko mažiau nei 6 valandos. Neramina tik peršalimas, atsiradęs prieš 5 dienas. Nebūsiu našta kitiems, bet kokį fizinį nuovargį stumsiu šalin.

Liepos 19 d., ketvirtadienis. Išvykstame.

Pabundu 5:20 val. Būdamas pakilios nuotaikos. Susirinkusius džiugina saulė, dainuojame „Mūsų dienos kaip šventė“. Nematyti nei menkiausio rūpesčio kolegų (o gal jau draugų?) veiduose. Galbūt dėl to, jog nei vienas iki galo nežinome, kas mūsų laukia.

Su ta pačia daina įžygiuojame į pagrindinę Vilniaus geležinkelio stoties pastato laukimo salę. Gera akustika mūsų balsus sustiprina keliskart. Permušame pašalinį triukšmą – žmonių pokalbius, vagonų dundėjimą. Išėję į kiemą pasukame į kairę – iki geležinkelio muziejaus liko tik 100 metrų. Tolumoje

jau matome mūsų išlydėti atėjusius artimuosius. Staiga nustembu – pašalinių žmonių ir vagonų skleidžiamas garsas dingsta, tačiau išlikęs mūsų dainavimas dar sustiprėja. Nereikia jokių akustikų, rodos skambame dar garsiau, nei geležinkelio stoties laukimo salėje. Kūnu pradeda bėgioti šiurpuliukai, užgniaužia kvapą.

Prasideda oficiali išlydėjimo dalis – daug kalbų, tačiau visos jos prasmingos. Profesorius Vytautas Landsbergis akcentuoja kad per šitiek ekspedicijų susibūrusi apie 250 dalyvių grupė yra stipri pilietinė jėga.

Daug emocijų, stengiamės visi kažkaip laikytis. Tačiau, kai prasideda atsisveikinimas su artimaisiais, to padaryti nepavyksta. Pikta ant savęs, atrodo, kas čia yra, išvykstame tik 10 dienų savo noru. Negalima net iš tolo lygintis su sunkia tremtinių ir politinių kalinių dalia, kurių daugelis atgulė Kazachstano, Sibiro, Tadžikistano ir kitose žemėse. Vėliau apie akimirkos silpnumą nėra kada susimąstyti ir traukiniu pajudame link Vilniaus oro uosto. Ten pakavimas, bagažo pridavimas, patikros ir skrydžio į Astaną laukimas.

Skrendant ritmingas lėktuvo variklių ūžesys kažkuo primena važiavimo geležinkelio bėgiais garsą... Vakare atvykstame į Astaną, pastinka Lietuvos diplomatai. Kol važiuojame link nakvynės vietos, matome naujų pastatų, dangoraižių kvartalus, įspūdingus ministerijų, prokuratūros ir Prezidentūros rūmus. Visur daug šviesų, LED lempų. Toks antrasis Las Vegasas. Tik žmonių gatvėse mažoka.

Pradedame suvokti, kad reikės prisitaikyti vieniems prie kitų, prie gamtinių sąlygų. Astanoje vanduo iš čiaupo nėra tinkamas gerti, tad geriame tik iš butelių, vandenį tausojame. Pirmą naktį vieni nori eiti miegoti anksčiau, kiti vėliau. Manau, kad su laiku organizmai susivienodins, tapsim panašesni.

Liepos 20 d., penktadienis. Astana-Karaganda

Aktyvi diena – ryte vykstame susitikti su LR diplomatais Astanoje, aplankome Lietuvos ambasadą. Šią dieną kiekvienas turbūt išgėrėme bent po 3–4 l vandens – lauke sausa, apie 33 laipsnius šilumos.

Iš Ambasados keliaujame į ALŽYR lagerio muziejų, kuriame pasakojama šiame lageryje kalėjusių politinių kalinių mamų, žmonių ir dukrų tragiška istorija. Skaičiuojama, kad 18-20 a. Kazachstanas per įvairius karus ir politines represijas neteko per 6 mln. gyventojų. Labiausiai įstrigęs faktas – apie 1930 m. SSRS vykdyta nacionalizacijos ir kolektyvizacijos politika, kuri nusinešė 50% visų tuometinių kazachų gyvybių – 2 mln. iš 4 mln. Iš žmonių buvo atimti gyvuliai ir derlius, vaikai badavo, pasitaikė ir kanibalizmo atvejų. Vaikų atsikišusiais šonkauliais nuotraukos dar ilgam išliks atminty.

Iš ALŽYR memorialų komplekso keliaujame apie 3 valandas link Karagandos miesto. Pakeliui sustojame Temirtau miesto kapinėse, kuriose turime užduotį surasti lietuvių kapų, juos užfiksuoti ir sutvarkyti. Matas iš Šiaurės grupės rado lietuvio Mackaus kapą, jį nufotografavau identifikavimo patvirtinimui. Kapą aptvarkėme, išpjovėm žoles, uždegėm žvakutes. Kiti rado dar bent 3 lietuvių kapus ir juos sutvarkė.

Su šiuo momentu mūsų ekspedicija pradėjo duoti realios naudos išsaugant politinių kalinių istorinę atmintį. Vakare pasiekėme Karagandos miestą, kur mus priėmė nakvoti vietinis lietuvis.

Liepos 21 d.

Nebėra laikrodžio, telefono, pradėjo nesijausti ir laikas, savaitės diena. Žinau tik, kada keliamės ir einame miegoti. Dar šiek tiek veikia 3 val. laiko juostų skirtumas tarp Lietuvos ir Kazachstano. Bičiuliai pirmą dienos pusę ramūs, nešnekūs, Šiaurės grupė pakuojasi daiktus, planuoja 3 dienų atsiskyrimą. Šiandien buvo žvalgybinė diena – aplankėme 4 skirtingas vietas, jos sukėlė skirtingų emocijų. Labai įsiminė kapinės Karlage mirusiems vaikeliams atminti. Prie kiekvieno kryžiaus buvo padėta po naują žaisliuką, pačios kapinės ne visiškai apleistos, kažkas jas lanko. Grįžinėjant į nakvynės vietą ekspedicijos vadovai davė užduotį prie pagrindinio kelio surasti du vienišus kryžius. Iš karto neradome, bet apsisukę ir pradėję iš naujo ieškoti tolumoje išvydome jų kontūrus. Tai buvo pirmi mūsų sutikti lietuvių kapai Kazachstane su lietuviškais užrašais ant kryžių. Nesu tikras, bet jei

viskas susiklostys palankiai, planuojame ten pastatyti didžiulį lietuvišką kryžių, kad aiškiai matytųsi nuo kelio ir kitiems ši vieta būtų lengviau surandama.

Vakare atsisveikiname su Šiaurės grupe, kuri išvyko dirbti į Džezkazganą. Nuo Pietų grupės pusiau juokais pusiau rimtai jiems perdaviau raudono audeklo. Jis, anot vienos politinių kalinių dukros, pasakojimo, turėtų praversti ginantis nuo geltonų Kazachstano gyvačių. Triukas paprastas – dirbant kažką smėlyje ir pajautus, kad šalia yra gyvatė, reikia mesti raudoną skudurą ant žemės ir tuomet gyvatės skudurą sukanda ir suleidžia savo nuodus bei tampa nekenksmingos. Dovana sukėlė juoko bangą ir linksma gaida atsisveikinome. Tik vėliau sužinojau, kad Šiaurės grupė vis dėlto sutiko gyvatę. Iki tol nesinešioję raudono audeklo, po pirmo susitikimo su gyvate visi jį pasidalino į lygias dalis ir nešiojosi su savimi iki pat grįžimo į Karagandą.

Išvykus Šiaurės grupei iš karto pasijautė, kad žmonių mažiau, nebėra to klegesio ir kalbų. Ir mes, likusieji, pasidarėme mąslesni, tylesni.

Rytoj laukia daug darbo, stengsimės maksimaliai išnaudoti laiką.

Liepos 22 d., sekmadienis

Šiandien sugrįžome į Mamyčių kapines su tikslu jas sutvarkyti. Daugiausia rovėme žoles aplink pagrindinį taką ir įvairių tautų atminimo paminklus bei dažėme pavienius senus juodus kryžius.

Roviau aukštą žolę aplink paminklus ir staiga užgniaužė kvapą – pamačiau prie paminklo padėtų saldainių. Šis momentas turbūt labai stipriai įsirėš į mano atmintį prisimenant ir pasakojant apie ekspediciją į Kazachstaną. Pradėjau fotografuoti saldainius, tvarkyti kapų prisijungė ir Agnė, tai buvo dar stipresnis emocinis išbandymas – trumpam ir tvarkymo darbai sustojo. Vakar radome žaisliukų, šiandien – saldainių. Prieš mus buvę svečiai šiais paprastais dalykais dar kartą priminė, kad lageryje gimę ir anksti mirę vaikai niekada gyvenime neturėjo galimybės pajusti tokių džiaugsmų kaip saldainiai ar žaislai.

Vėliau mūsų grupės medikė Aistė kapinių paviršiuje atrado suaugusiųjų ir vaikų kaulų. Visų akys tapo šiek tiek platesnės, pasidarėme dar tylesni. Kapinių teritorija gana nedidelė, bet žinojome, kad žmonės buvo laidojami visame aplinkui plytinčiame lauke. Tik dalis jo jau paversta sąvartynu, dalis supelkėjo, o dalis yra dirbami laukai. Apima makarabriškos mintys. Kiek dar tokių kapinių SSRS valdžia sulygino buldozeriais? Tarp lagerių veikimo pabaigos ir Berlyno sienos griuvimo buvo pakankamai laiko naikinti Gulagų nusikaltimų pėdsakus.

Popiet šukavome Karagandos miesto kapines ir ten įvyko mane labai pradžiuginęs momentas – atradau ir pats identifikavau lietuvių Stepo Babčėno kapą! Kirilica prie pavardės buvo prirašyta „Iš Kauno“. Man tai buvo pakankamas pasiekimas, kadangi rusų kalbą mokiausi tik 4 mėnesius universitete 2011 m., tad kvadratinė raidžių visai neprisiminiau. Padėjo tam tikri pratimai lėktuve, kuomet gavome užduotį identifikuoti kirilica surašytų lietuvių ir kitataučių vardus ir pavardes. Kapas buvo apžėlęs medeliais ir aukšta žole. Šalia metalinio paminklo buvo išlikęs ir medinis kryžius, kuris kažkodėl iš apačios buvo apdeges. Su Domu sutvarkėme kapą, įdėję nuoširdžių pastangų, išrovėm viską iki samanų, po jomis radome betoną. Pabaigus tvarkyti ant metalinio kryžiaus pastebėjau mažą detalę – jis buvo apsuktas viela. Tokį žymėjimą mačiau ir ant kitų kapų, daugelyje vietų viela buvo spygliuota. Padarėme prielaidą, kad taip atmenamas politinių kalinių likimas. Džiaugiuosi šiuo atradimu ir sutvarkymu – širdyje pajutau, kad asmeninis planas „minimum“ jau įvykdytas.

Vėliau pamečiau Domą, ieškojau daugiau lietuvių kapų, bet bergždžiai. Pradėjo lyti ir supratau, kad lietui lyjant vaikštau daugiau nei 4000 km atstumu nuo tėvynės, vidury Azijos, anksčiau negirdėto miesto kapinėse ir ieškau lietuvių kapų. Jausmas surrealus!

Vakare lietus dar labiau sustiprėjo, nenustojo lyti nuo 16 val. iki vidurnakčio. Staigiai vėso, o į šlapia palapinę eiti labai nesinorėjo. Turėjom civilizacijos pėdsakų – pavėsinę su elektra ir virduliu, tai nuotaiką dar palaikė kava. Nuėjus miegoti supratau, kad dėl palapinės baiminausi be reikalo – pirmą lietaus iššūkį jos atlaikė ir viduje buvo sausa.

Liepos 23 d., pirmadienis

Šiandienos planas – daugybės kapinių Karagandos apylinkėse lankymas ieškant ir sutvarkant lietuvių kapus. Pirmosiose kapinėse pasidaliname į 6 komandas po 2 žmones ir pradėdame darbą. Kartu su Karoliu per 5 minutes randame lietuvį Anatolijų Baką, kuris mirė 1998 metais. Greitai per raciją gauname komandą, kad čia naujos kapinės ir rasti lietuvių bus mažai šansų, tad reikia iš karto keliauti toliau. Mes su Karoliu nusprendžiame iki galo sutvarkyti Anatolijaus kapą – ką pradėjom, reikia užbaigti. Žoles nurauti užtruko tik kelias papildomas minutes, tad didelės žalos niekam nepadarėm, o kapas dabar atrodo daug gražiau, negu prieš jį randant. Pėsčiomis per lietų keliaujame iki šalia esančių senųjų kapinių. Stiprus vėjas, aplink vyksta statybos, einame naujai tiesiamo kelio gruntu, kuriuo prieš tai turbūt važinėjo tik sunkiasvoriai Kazachstano sunkvežimiai. Iš šono atrodome visiškai ne vietoje – niekaip neįsipaišome į vietinį peizažą. Lyg kokie Vakarų Europos turistai vietoj Maskvos, Tbilisio, ar Vilniaus pasirinkę Karagandą ir dėl to labai apgailestaujantys. Tačiau viduje jautėmės kitaip – aiškiai susidėlioję savo užduotis, žinantys, ką reikia padaryti.

Antrose aplankytose kapinėse klaidžiojome daug ilgiau, Karolis aptiko nuvirtusį medinį kryžių ant kapo, kuriame ilsėjosi lietuvė Ona. Sprendėme, ką daryti, neturėjome daug įrankių su savimi, jokio kastuvo, impregnanto, kad sutvarkytume kryžių. Nugarinė jo dalis, kuri lietsi su žemėmis, pradėjo pūti, bet pats kryžius dar buvo sveikas. Bėda ta, kad kapas be kryžiaus neturėjo jokių kitų skiriamųjų ženklų, tad jo neatstačius Onos atminimas dar greičiau sunyktų. Galiausiai susiradęs aštrų pagali pradėjau kasti duobę, kol iškasiau tinkamo gylio kryžiui įstatyti. Duobės šonuose pridėjome akmenų, kad kryžius nuo didelio vėjo neišsvirstų ir ant kryžiaus užrišę lietuvišką trispalvę kukliai džiaugėmės atstatę pirmąjį, kad ir mažą, kad ir neplanuotą, bet kryžių.

Popiet aplankėme dar 2 kapines Temirtau apylinkėse, ten daug kapų nesuradome. Prieš pat važiuojant namo aptikau Telesforo Ušaucko kapą. Antrąjį savo atrastąjį kapą buvo gera tvarkyti. Ilsėkis ramybėje, Telesforai.

Vakare pradėjome dirbti su mediena, iš kurios gaminsime kryžius. Buvo daug nuomonių, kaip juos reikės paruošti, tai per daug nesireiškiau, nujaučiau, kad mano rankos prie įrankių dar prisilies.

Liepos 24 d., antradienis

Naktį buvo šalta miegoti. Gintarė pusiau juokais, pusiau rimtai apsimiegojus ir drebėdama iš šalčio palapinėje pasakė: „Mes mirsim šitam Kazachstane“.

Ryte buvo vėjuota, šalta, apie +10 laipsnių. Važiavome į vietovę, kurioje kadaise buvo Spasko lageris. Jame iš kitų lagerių buvo atvežami jau sužaloti, su įvairiomis negaliomis politiniai kaliniai. Atvežami tam, kad numirtų. Plyname lauke nebelikę jokių lagerio pėdsakų, tik šalia yra tankodromas. 1990 m. lietuvių ekspedicija čia pastatė pirmąjį kryžių aukoms atminti, prie jo vėliau atsirado kitų tautų atminimo ženklų. Japonai, korėjiečiai, vokiečiai ir kiti kartu padarė paminklų ansamblį. Šiurpiausia, kad vos per kelias minutes suradome žmonių kaulų. Turbūt niekas šioje vietoje nėra atlikę išsamių tyrimų. Veikiausiai, niekad ir neatliks.

Vėliau grįžome į Karagandos kapines, tas pačias, kur prieš tai radau Stepo iš Kauno kapą. Buvo liję dvi dienas, šlapi, aukšti krūmai ir žolės signalizavo, kad permirksime kiaurai vos tik įėję į kapines. Visi jau buvo apvargę ir išsekę nuo lietaus ir šalto, vėjuoto oro. Moralė nebuvo aukščiausiam taške. Pirmas minutes dar stengiausi lėtai ir atsargiai vaikščioti, kad neperšlapčiau batų, tačiau prisiminiau bičiulių žodžius ir patį misijos tikslą, būtinybę atiduoti visas jėgas. Tada pradėjau negailėti savęs ir per 15 minučių batai jau žliugsėjo, kelnės buvo šlaputėles. Suradome lietuvių šeimos kapą, kuris buvo aprištas Lietuvos trispalve, bet nesutvarkytas. Sutvarkėme, bet vėliau su komanda išsiaiškinome, kad to kapo niekas nebuvo užfiksavę. Kažkokia mistika.

Betęsiant paieškas prajuokino ir pakėlė ūpą Evelinos žodžiai per raciją: „Kai labai ilgai eini, tas vanduo batuose sušyla ir būna labai geera“.

Grįžus turėjome geras 8 valandas kryžiams pabaigti. Pradėjus dirbti su apdailos dalimi pats save maloniai nustebinau, kad nuo vaikystės visai neužmiršau pjūklo valdymo įgūdžių ir su kryžiais visai neblogai sekėsi. Gal kiek trūko kantrybės, nes pirmą detalę padariau be priekaištų, o kitose atsirado broko. Bet turėjome skubėti, nes temo, o reikėjo pabaigti abu kryžius ir juos impregnuoti, kad per naktį spėtų po stogu apdžiūti, nes ryte juos vešime ~300 km statyti į Balchašo lagerius.

Baigėme prieš vidurnaktį. Dirbant nebuvo šalta, laikas skriete praskriejo ir jaučiausi, kad darome kai ką svarbaus.

Liepos 25 d., trečiadienis

Šį rytą su arbūzu pasitikome Šiaurės grupę, kuri sugrįžo iš Džezkazgano ir tęs darbus Karagandoje, kol mes keliausime statyti kryžių į Balchašą. Lauktuvių iš Šiaurės grupės gavome paragauti kumyso (kumelių pieno). Nors išgėriau tik apie 150 ml, iš karto gavau pravardę „kumyso mėgėjas“. Kitiems gėrimas nebuvo toks skanus ir jie nustodavo gerti vos suvilgę lūpas.

Laukė tolimas kelias, virš 300 km, asfalto būklė nekokia, atsikratę linguojančiame autobusiuke atvykome į Balchašą, kur daug laiko atėmė įvairūs techniniai pasiruošimo darbai. Apsigyvenome internate, kuriame viename kambaryje būdavo iki 15 lovų ir tiek pat spintelių. Kambariuose jokių rozečių, šviesa visame aukšte išjunginama vienu jungikliu. Kelioms dienoms tai atrodė egzotiškai, bet ilgiau taip gyventi nesinorėtų. Vakarop pasiekėme Balchašo lagerio griuvėsių vietą, kur pastatėme pirmąjį savo Pietų grupės kryžių (Šiaurė jau pora buvo pastačiusi Džezkazgane). Jausmas nuostabus, nepakartojamas – gera buvo prisiliesti prie kryžiaus, kai jis jau galutinai stovėjo Kazachstano žemėse. Nežinau, kaip kiti, bet pajutau tam tikrą ryšį su kryžiumi – įdėtos pastangos, darbo valandos davė vaisių. Objektiviais standartais kryžius nebuvo gražus, bet turbūt mums visiems jis buvo įspūdingas, nes tai jau nebebuvo medžio gabalas, o atminimo simbolis mirusiems šio ir aplinkinių lagerių teritorijoje. Atminimo simbolis, į kurį įdėjome dalelę savęs.

„15 eilių po 15 nežymėtų duobių ir dar viena nepilna eilė“ – šitie žodžiai man įstrigo giliai, kadangi supratau vieną tiesą – jeigu ne šita frazė, aš net nežinočiau, kad konkrečiai toje vietoje dūla lietuvių, ukrainiečių ir kitų tautybių gyventojų palaikai. Ten buvo paprasčiausias nendrynas, kuris kartais būna apsemtas, kartais šiek tiek prasausėjęs. Atminimą labai svarbu išsaugoti, nes greitai nebeliks žmonių, kurie gali papasakoti, kaip iš tikro viskas buvo. Po 10 metų vietoj istorijų klausymosi teks kapstyti rašytiniuose šaltiniuose.

Vakare Pietų grupės vadovas Nerijus parodė kryžiaus nuotrauką, kuri padarė šiaurės komanda. Jis buvo su lietuviškais raštais, saulės ornamentais, spinduliais. Pirma mintis buvo, kad buvo panaudotos staklės, elektrinis pjūkliukas. Nerijus paklausė, ar antram atsivežtam kryžiui mes galim ir norim tokius ar panašius papuošimus padaryti. Sutikome bent pabandyti.

Liepos 26 d., ketvirtadienis

Ryte vėl buvo susitikimų su vietiniais, aprodė Balchašo kultūros namus, kurių fasado ornamentus darė 4 nagingi lietuviai – politiniai kaliniai. Vėliau po tremties grįžę į Lietuvą jie puošė Arkikatedrų ir bažnyčių fasadus.

Nusipirkome lentų kryžiaus papuošimams daryti ir išvykome žvalgyti kapinių šalia Balchašo ežero. Suradome nemažai lietuvių kapų, kapines žvalgyti buvo daug lengviau, nes buvo didesni praėjimai tarp jų ir taip pat mažai augmenijos, kas leido mums matyti vieni kitus ir tvarkingiau bei nepasimetant šukuoti kapines.

Popiet su Domu ir Juru atsiskyrėme nuo ieškančių ir pradėjome dirbti papuošimus. Buvo nemenkas iššūkis padaryti bent panašaus grožio kryžius, kaip padarė Šiaurės grupė, bet pamažu judėjome tikslo link. Smagu buvo dirbti, diskutuoti dėl geriausių proporcijų. Pirmas išpjautas trafaretas buvo per mažas, darėme didesnį. Juras buvo puikus matematikas ir gerai darbavosi peiliu bei kaltu. Man sekėsi įstrižai išpjauti lentas, iš kurių reikėjo paruošti 4 saulės spindulius, o Domas turėjo daug kantrybės ir

puikiai darbavosi prie pačių smulkiausių detalių, kurioms kruopštumo reikėjo labiausiai. Dirbome ant saulės, nepasiėmę kremo, nes buvome neseniai atvažiavę iš lietingosios Karagandos, kur lijo 3 dienas. Azartas ir noras pabaigti apdailą nuvijo visą nuovargį ir prie kapinių per 4 valandas padarėme daugiau nei 2/3 darbo. Likusias detales paruošėme vakare prie laužo, kurį sukūrėme prie internato.

Liepos 27 d., penktadienis

Ši diena yra svarbiausia ir įsimintiniausia tiek man, tiek kiekvienam ekspedicijos dalyviui. Mes pastatėme 3 kryžius. 2 kartu su Šiaurės grupe ir vieną atskirai. Emocijų bangos veržėsi kraštais – susitikus su likusia komandos dalimi; skambinant į Lietuvą artimiesiems žmogaus, prie kurio kapo ką tik naujai pastatėme 4.8 m aukščio kryžių; nakties metu sukaland paskutinį kryžių ir jį pastatant Mamačkino kapinaitėse. Labiausiai įstrigo memorialas, kurį paruošėme Rytinio Kounrado lagerio griuvėsiuose. Lagerio vieta yra 30 km nuo Balchašo miesto, ten nuvykome ryte ir pradėjome ruošti – 12 valandą turėjo atvykti slovakų katalikų kunigas pašventinti kryžiaus, o mums dar reikėjo iškasti duobę, sukalti kryžių ir prikalti apdailinimus. Kryžių statėme šalia išlikusių vartų – įėjimo į lagerį. Tai buvo dvi kolonos – viena nuvirtusi, kita stovinti. Ant nuvirtusios kolonos dar primūrijome graviruotą lentą su užrašu „Lietuviams kentėjusiems ir žuvusiems Balchašo ir Rytinio Kounrado lageriuose.“ Kryžių pastatėme šalia, o atvykęs kunigas su dviem vienuolėm jį palaimino ir pabučiavo. Labiausiai sujaudino kunigo žodžiai, kad čia nuo šiol bus nauja katalikų tikinčiųjų vieta, kur vienuolės ir kunigas veš tikinčiuosius ir melsis kartu su jais.

Šitas memorialas svarbus tuo, kad jis yra vienintelis paruoštas nuo nulio – kituose memorialuose jau buvo palikta atminimo žinia – vienos ar kitos tautos paminklai. O Rytinio Kounrado lagerio dykynė turbūt būtų pasiglemžusi tragišką istoriją su savimi, bet mūsų paminklas ir kryžius bent trumpam atims tokią galimybę.

Ši diena, liepos 27 d., yra viena geriausių ir prasmingiausių mano gyvenime.

Liepos 28 d., šeštadienis

Daug susitikimų su Kazachstano ir Lietuvos diplomatais. Labai reikalinga diena praleisti daugiau laiko su saviškiais, pasibūti dar kartu su visais 24 ekspedicijos dalyviais. Žinom, kad šansų, jog po ekspedicijos visi susirinksim, yra labai mažai. Enija rugpjūčio pradžioje iškeliaus atgal į JAV, tai bent vieno dalyvio tikrai neturėsime. Smagu visus matyti po nuveiktų darbų, esame savesni, artimesni.

Liepos 29 d., sekmadienis. Grįžtame.

Emocijų daug daugiau nei išvažiuojant. Sunku apie tą dieną šnekėti, bet labiausiai įstrigo du momentai – kai leidomės lėktuvu ir jutome visišką lietuvišką laimę dainuodami dainas. Turbūt retas lėktuvas leidžiasi tokiomis aplinkybėmis Vilniaus oro uoste. Antras momentas buvo sutikti artimuosius. Labai labai jų pasiilgau. Buvo drėgna, karšta, daug gerų emocijų, dainų.